

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Затверджено
Вченою радою
Запорізького національного університету
протокол № 2 від 29.09.2022 р.
Голова Вченої ради, ректор
 М. О. Фролов

**ЕГО-ДЖЕРЕЛА ІСТОРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ**

підготовки здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
кваліфікація: доктор філософії

Укладач:

Мільчев В.І., професор кафедри джерелознавства, історіографії та спеціальних історичних дисциплін, доктор історичних наук, професор

Погоджено:

Проректор з наукової роботи

Проректор з науково-педагогічної роботи

Зав. відділу аспірантури і докторантури

Г. М. Васильчук

Ю. О. Каганов

О. П. Єфіменкова

Запоріжжя 2022

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни
		Денна, вечірня, заочна форми навчання
Кількість кредитів – 3	Галузь знань <u>03 Гуманітарні науки</u> (шифр і назва)	вибіркова
		Цикл професійної підготовки
Змістових модулів – 4	Спеціальність <u>032 Історія та археологія</u> (код і найменування)	Рік підготовки:
Загальна кількість годин – 90		2-й
		Лекції 12 год.
		Практичні 12 год.
Освітньо-наукова програма Історія		Самостійна робота 66 год.
Рівень вищої освіти: третій (доктор філософії)		Вид підсумкового контролю: залік

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета курсу:

Курс покликаний сформувати у істориків, здобувачів ступеню PhD, комплекс знань про особливості розвитку джерел особового походження (его-джерел); надати комплексні теоретичні уявлення про методику їх дослідження; закріпити знання про етапи професійного вивчення та публікації мемуарів, меморатів, епістолярій і т.п., станом на поч. ХХІ ст.; прищепити навички пошуку та використання его-джерел при здійсненні власних наукових досліджень.

Завданнями курсу є: з'ясування обставин виникнення основних жанрів історичних джерел, особливо тих, що стосуються історії України; опанування процедурою класифікації его-джерел; навчання фаховому аналізу і визначенню інформативних можливостей досліджуваних джерел.

Проходження курсу, почасти, відбуватиметься в інтерактивному форматі, шляхом обговорення окремих аспектів теми. Участь здобувачів у диспутах не тільки стимулюватиме їх до засвоєння інструментарію джерелознавчого дослідження, але й сприятиме поглибленню здатності до критичного мислення, аналітичного розбору ситуацій минулого, пов'язаних

із формуванням та функціонуванням еґо-джерел. Крім цього, підготовка здобувачів третього рівня практичних завдань та групових творчих проєктів формуватиме у них вміння працювати в команді, сприятиме поглибленню й систематизації відповідних наукових теоретичних знань та формуванню вмінь обирати метод/сукупність методів/інструментарій різних методів для досягнення поставленої дослідницької мети.

Згідно з вимогами освітньо-наукової програми аспіранти повинні досягти таких програмних **компетентностей** і **програмних результатів навчання**:

Програмні компетентності	
<i>для здобувачів 2021 року вступу за ОНП 2020-2021 р.</i>	
ЗК 2	Здатність вчитися, оволодівати сучасними знаннями, застосовувати їх у практичних ситуаціях.
ЗК 3	Здатність до формування системного наукового світогляду та загального культурного кругозору.
ЗК 4	Здатність до критичного мислення.
ЗК 6	Здатність до пошуку, оброблення та аналізу наукової інформації з різних джерел; використання інформаційно-комунікаційних технологій у дослідницькій та викладацькій діяльності.
ЗК 13	Здатність до міжособистісної взаємодії та комунікації; володіння технікою публічних виступів, риторики та аргументації.
СК 1	Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.
СК 3	Здатність здійснювати аксіологічний аналіз своїх і інших наукових праць.
СК 5	Здатність до оволодіння методами і методики історичних досліджень.
СК 6	Здатність до розуміння складових частин і етапів історичного дослідження; форм організації історичного викладу; значення композиції твору, застосування тропів для представлення наукових знань
СК 8	Здатність до творчого індивідуального пошуку за обраним науковим напрямом історичного дослідження.
<i>для здобувачів 2022 року вступу за ОНП 2022 р.</i>	
ЗК1	Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу
ЗК2	Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел
ЗК3	Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми
ЗК5	Здатність до критичного мислення
ЗК10	Здатність розв'язувати комплексні проблеми історії на основі

	системного наукового світогляду та загального культурного кругозору із дотриманням принципів професійної етики та академічної доброчесності
ЗК11	Здатність до міжособистісної взаємодії та комунікації; володіння технікою публічних виступів, риторики та аргументації
СК1	Здатність до розуміння основних концепцій, історичних витоків, сучасного стану та тенденції розвитку історичної науки; оволодіння термінологією з досліджуваного наукового напрямку
СК3	Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми дослідницького та/або інноваційного характеру; оцінювати та забезпечувати якість виконуваних досліджень; комерціалізувати їх результати; здійснювати захист прав інтелектуальної власності
СК4	Здатність використовувати сучасні методології, методи та інструменти емпіричних і теоретичних досліджень у галузі, сучасні цифрові технології, бази даних та інші електронні ресурси, спеціалізоване програмне забезпечення у науковій та науково-педагогічній діяльності
СК8	Здатність здійснювати аксіологічний аналіз своїх і інших наукових праць.
Програмні результати навчання	
<i>для здобувачів 2021 року вступу за ОНП 2020-2021 р</i>	
ПРН 1	Демонструвати системний науковий світогляд та загальний культурний світогляд; володіти техніками і технологіями критичного мислення.
ПРН 7	Оволодівати сучасними знаннями та застосовувати їх у практичній діяльності; здійснювати абстрактний аналіз, оцінку і синтез нових та комплексних ідей; демонструвати відданість їх розвитку у передових контекстах професійної та наукової діяльності
ПРН 11	Здійснювати пошук, оброблення та аналіз наукової інформації, її систематизацію та узагальнення; використовувати інформаційно-комунікаційні технології у дослідницькій та викладацькій діяльності.
ПРН 17	Забезпечувати безперервний саморозвиток та самовдосконалення протягом життя.
ПРН 18	Знати та розуміти основні принципи і правила, які складають семантичну основу сучасного осмислення загальних питань історичного пізнання
ПРН19	Знати зміст основних категорій і принципів, історію розвитку та сучасний стан наукових знань за спеціальністю Історія

ПРН 20	Володіти науковою мовою високого теоретичного узагальнення, вміти здійснювати аксіологічний аналіз наукових текстів.
<i>для здобувачів 2022 року вступу за ОНП 2022 р.</i>	
ПРН3	Застосовувати сучасні інструменти і технології пошуку, оброблення та аналізу інформації, зокрема, статистичні методи аналізу даних великого обсягу та/або складної структури, спеціалізовані бази даних та інформаційні системи
ПРН4	Формулювати і перевіряти гіпотези; використовувати для обґрунтування висновків належні докази, зокрема, результати теоретичного аналізу, прикладних досліджень, наявні літературні дані; аналізувати досліджувану проблему з урахуванням широкого інтелектуального та соціокультурного контекстів
ПРН6	Вільно презентувати та обговорювати з фахівцями і нефахівцями результати досліджень, наукові та прикладні проблеми історії державною та іноземною мовами; оприлюднювати результати досліджень у наукових публікаціях у провідних вітчизняних та міжнародних наукових виданнях з дотриманням правил академічного письма; здійснювати ефективну міжособистісну комунікацію; демонструвати навички публічних виступів, аргументації та риторики
ПРН8	Демонструвати системний науковий світогляд та загальний культурний кругозір; володіти техніками і технологіями критичного мислення; дотримуватися принципів академічної доброчесності та професійної етики; забезпечувати безперервний саморозвиток та самовдосконалення протягом життя
ПРН11	Володіти науковою мовою високого теоретичного узагальнення, вміти здійснювати аксіологічний аналіз наукових текстів

3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1.

Его-джерела в колі первиннихджерел: генеза, еволюція, склад

Тема 1. Его-джерела (джерела особового походження): визначення та класифікація

Історичне джерело (ІД): статичність й мінливість дефініцій.

Доджерельний і власне джерельний етапи буття ІД.

ІД як об'єкт та суб'єкт історичного процесу та процесу наукового пізнання історичного минулого. Інформативна природа ІД та формування джерельної бази подальших історичних реконструкцій науковцем.

Загальна класифікація ІД: атрибуції та критерії.

Джерела особового походження, або его-джерела (ЕД) в структурі комплексів первинних ІД. Визначення/дефініція ЕД.

ЕД як найдавніший шар історичної інформації, зпродукованої людством. Способи авто ідентифікації й примітивні форми ЕД у передісторичні часи. Роль «усної історії» в житті дописемних спільнот. Виникнення писемності та зародження основних жанрів ЕД: листи, подорожні записки, життєписи (біографії) в структурі більших текстів («історій», літописів, хронік і т.п.).

Класифікація ЕД: теоретичні й практичні проблеми приналежності. Основні типи й види ЕД, за способами кодування, фіксації та відтворення інформації. «Агрегатні стани» джерельної інформації. Вербальні джерела: писемні й усні ЕД, як їх складова.

Інформативна цінність ЕД для істориків, антропологів, культурологів, соціологів і т.д.

Тема 2. Мемуари: класифікація за жанрами, походженням авторів, тематикою та періодами створення

Мемуари та мемуаристика: проблема дефініцій та їх розмежування.

Генеза: від меморатів до мемуарів – проблема фіксацій інформації особового характеру.

Основні критерії класифікації мемуаристики:

1) Рівень інтегрованості тексту в загальний історичний контекст: а) автобіографії; б) «сучасні історії» й ін.

2) Функціональне спрямування тексту: адресування колу читачів – вузькому (нащадки) або більш широкій аудиторії.

3) Форма подачі тексту: а) оповідальний жанр (прозовий і віршований); б) аналітичний.

4) Особистість автора: походження або приналежність до етнічних, конфесійних, соціальних, політичних і т.д. груп; освітній рівень.

5) Тематичний принцип: а) до історії певної країни, етносу, місцевості й т.п.; б) стосуються історії певної спільноти, групи, особистостей; в) мають відношення до епохальних/локальних подій в історії: війни, революції тощо.

б) Хронологічний принцип: I. Час фіксації: а) синхронно подіям (інтерв'ю, щоденники й ін.); б) пост-фактум. II. Згідно часу охоплення подій, які описуються: історична епоха – античність, середньовіччя і т.д.; правління династій чи окремих осіб, суспільно-політичних систем (нацизм, комунізм і т.д.).

Тема 3. Еволюціонування еґо-джерел, як вияв загального процесу емансипації особистості (XV – XX ст.)

Основні жанри й види ЕД, які продукувалися людством від найдавніших часів до пізнього середньовіччя. Проблема «євроцентризму» сучасних історичного джерелознавства та наратології. Спільне й подібне в розвитку ЕД на теренах спільнот, що належали до різних культур/цивілізацій.

Епоха географічних відкриттів як початок нового етапу світової глобалізації. Розширення знань про оточуючий світ. Розвиток науки. Поширення виробництва паперу та книгодрукування.

Оперативні потреби фіксації інформації у формі записів щоденникового типу. Службові журнали (приклад щоденників подорожей Христофора Колумба). Похідні від них приватні записки – «діаріуші», «журнали» й ін. (Випадок Патрика Гордона, Пилипа Орлика, Якова Марковича, Якова Барша, Пилипа Орлика).

Збільшення кількості текстів мемуарно-наративного характеру. Мотивація авторів: службова необхідність, автоглорифікація, фінансові інтереси. (Казуснімця Ганса Штадена. Видатний українець-мандрівник Василь Григорович-Барський. Мореплавець Юрій Лисянський. Дослідники Африки Девід Лівінгстон і Генрі Стенлі).

Необхідність поглиблення епістолярних каналів комунікації – офіційної та приватної. Поступовий перехід практик листування з елітарної в егалітарну площину – «горизонталізація» процесу обміну епістоляріями.

Український вимір процесів емансипації особистості, закарбований в розвитку та урізноманітненні ЕД. Поява нових контрагентів з числа «маргінальних» груп домодерної епохи – жінки, селяни й ін. Феномен «селянських» мемуарів кінця XIX – першої половини XX ст. (Випадок В.Рубеля, О.Алексеева, С.Сала й ін.).

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2.

Комунікативні функції та наукове вивчення інформативної природи еґо-джерел

Тема 4. Щоденники, як історичне джерело

Щоденники в колі інших ЕД: спільне й відмінне. Переваги – документальний характер (точність в датах, іменах і топонімах), і недоліки (суб'єктивізм оцінок; само цензура) щоденників.

Авто-комунікативна функція щоденників як жанру мемуаристики (ЕД): діалог автора із самим собою. Психологічні аспекти ведення записів «щоденникового» типу.

Регулярність фіксації подій їх очевидцями: інтервали та тривалість.

Використання інформативний потенціалу щоденників для досліджень історії України:

1) Козацької доби XVIII ст. (Щоденники представників козацької старшини Гетьманщини: гетьман Пилип Орлик, генеральний хорунжий Микола Ханенко, генеральний підскарбій Яков Маркович).

2) Імперської доби XIX ст. (Щоденник титулярного радника Василя Крижанівського. Щоденник історика Михайла Грушевського).

3) Доби Визвольних змагань (1914 – 1923 рр.). (Щоденник селянина Івана Ярошенка).

4) Доби СРСР. (Щоденник письменника Олеся Гончара).

Тема 5. Історіографічне засвоєння проблеми вивчення еґо-джерел вітчизняними та зарубіжними науковцями

Науково-пізнавальна цінність ЕД як проблема дослідження в історико-джерелознавчих студіях вітчизняних дослідників другої половини XIX – початку XX ст. Наукові погляди видатних вчених (Володимир Антонович, Володимир Іконніков, Микола Чечулін, Олександр Лаппо-Данилевський, Михайло Грушевський).

Вивчення джерел особового походження за радянської доби історії України. Соціальні й політичні фактори впливу на історіографічний процес: хвилеподібні сплески інтересу до ЕД: спогади учасників війн і революції, партійних і радянських діячів. Вклад в теоретико-методологічне осягнення проблеми науковців (Євген Тарле, Сігурд Шмідт, Михайло Чорноморський, Петро Зайончковський, Іван Ковальченко, Андрій Тартаковський, Микола Ковальський).

Дослідження проблематики ЕД в наукових студіях українських істориків-джерелознавців (1991 – 2022 рр.). (Микола Ковальський, Юрій Мицик, Ярослав Калакура, Степан Макарчук, Анатолій Бойко, Віктор Брехуненко, Світлана Павленко, Борис Корольов, Ірина Войцехівська).

Тема 6. Епістолярії: інформаційний потенціал приватного та службового листування

Роль і місце епістоляріїв в історії людства: соціокультурний феномен своєї епохи.

Термінологія наукового описання епістолярій. Офіційне та особисте листування: функції, канали, особливості тексту. Класифікація /систематизація епістолярних комплексів: а) форма й носій: листи, цидули, телеграми, телефонограми, електронні послання; б) канал комунікації: адресат - адресант; в) соціальна функція: службова, приватна (родинна, дружня, любовна), публіцистична, наукова.

Епістолярії як об'єкт міждисциплінарних досліджень у гуманітаристиці. Методологія дослідження. Зовнішня та внутрішня критика. Клаузульно-формулярний аналіз. Текстологічний аналіз. Методи психології.

Інформаційний потенціал приватних епістоляріїв у справі історичних реконструкцій:

1) Історичний факт, закарбований в ЕД: подієва історія.

2) Біографія та просопографія. (Листи видатних діячів вітчизняної

історії: а) політичні діячі (гетьмани Іван Мазепа та Павло Скоропадський, кошові отамани Іван Сірко, Кость Гордієнко, Петро Калнишевський); б) діячі науки й культури (Тарас Шевченко, Дмитро Яворницький, Михайло Грушевський й ін.)).

3) Соціальна сфера, сімейні та гендерні відносини. Історія повсякденного життя. (Листування пересічних громадян: соціальні категорії – інтелігенція, військовослужбовці, оstarбайтери, ув'язнені і т.д.).

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3.

Опис корпусу та методика роботи із наративними джерелами

Тема 7. Основні комплекси джерел особового походження (огляд установ зберігання та опублікованих масивів)

Зібрання архівних, музейних і бібліотечних установ України: ЦДІА України (Київ; Львів); Центральний державний архів вищих органів влади України, Центральний державний архів громадських об'єднань, мережа обласних архівів (на прикладі Державного архіву Запорізької області); рукописні зібрання музеїв (на прикладі Запорізького обласного краєзнавчого музею та Національного заповідника «Хортиця») та бібліотек (на прикладі Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.Вернадського).

Зарубіжна україніка. Основні корпуси ЕД у фондах архівних зібрань:

1) Польщі: Archiwumgłówneaktdawnych w Warszawie; BibliotekaCzartoryskich w Krakowie; BibliotekaZakładunarodowegoim. OssolińskichweWrocławiu.

2) РФ: РГАДА, РГВИА, РГИА, РГВА, РГА ВМФ, ГАРФ, АВПРИ, ГАКК.

Едиційна археографія та публікація комплексів ЕД вітчизняними істориками-джерелознавцями, науковими товариствами й журналами:

1) Імперська доба. («Акти Південно-Західної Русі» Археографічної комісії т.п.; «Записки» Одеського товариства історії та старожитностей; «Записки» Наукового товариства ім. Шевченка; «Київська старовина» (1882 – 1907); «Читання» Товариства Нестора-літописця, публікації документів Дмитра Яворницького, Михайла Грушевського й ін.).

2) Радянська доба. (Джерела особового походження до історії національно-визвольних і соціальних рухів XVII-XIX ст.). Мемуаристика й листування діячів революційного руху, учасників Громадянської та Другої Світової війн. «Архіви України»).

3) Доба Незалежності. (Серійні видання Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.Грушевського та Інститут історії НАН України. Едиційна діяльність наукових осередків й університетів у Києві, Дніпрі, Львові, Одесі, Запоріжжі. Публікаційна активність Запорізького наукового товариства ім. Якова Новицького: продовжуванні серії «Забуті щоденники», «Старожитності Південної України», «Джерела до історії Південної України», «Усна історія Степової України»).

Тема 8. Подорожні записки (травелогі) як історичне джерело

Виникнення й розвиток подорожніх/мандрівних записок (травелогів) як окремого історико-географічного жанру, від античності до пізнього середньовіччя. (Давньоєгипетська «Оповідь про подорож до країни Пунт». Окремі сюжети «Історії» Геродота. «Записки про Галльську війну» Юлія Цезаря. Арабські мандрівники: Ібн-Фалдн, Ібн-Батута й ін. Записки учасників хрестових походів. Європейські мандрівники на Сході: Марко Поло, Рубрук, Плано Карпіні.

Новий імпульс розвитку жанру за часів раннього Нового Часу. Європейці та землі *Nova Orbis*: фіксація матеріалів нових подорожей, відкриття та завоювань у травелогах XVI-XVIIст. Специфіка жанру: між ранніми формами журналістики та історико-етно (гео-)графічним нарративом. Сюжети подорожніх записок. Едиційна складова процесу продукування травелогів. (На прикладі таких авторів-мандрівників, як Якоб Рогевен, Джеймс Кук, Луї Антуан де Бугенвіль й ін.).

Розвиток жанру мандрівних записок та землі сучасної України (XVII-XVIIIст.). Спільне й особисте в описах авторів, що належать до різних етнокультурних середовищ: зустріч Сходу із Заходом. (Гійом Левассер де Боплан, Євлія Челебі, Даніель Крман, Обрі де ла Мотре, Бальтазар Гакет).

Південна (Степова) Україна в російських травелогах кінця XVIII–першої половини XIX ст. Місце подорожніх записок в процесах: створення позитивного іміджу імперської колонізації, рекламу успіхів та каталізацію заселення краю. Соціальний склад авторів: військові, вчені (археологи, географи, етнографи, письменники та журналісти, туристи-мандрівники й ін. (Готліб-Фрідріх-Вільгельм Юнкер, Йоганн-Антон Гільденштедт, Петро-Сімон Паллас, Василь Зуєв, Франц де Воллан).

Тема 9. Історико-джерелознавчі методи аналізу еґо-джерел

Теоретико-методологічне підґрунтя аналізу: 1) Принцип історизму: вивчення процесу продукування ЕД у контексті еволюції, генези й конкретно-історичній обумовленості. 2) Принцип об'єктивності: визначення автентичності, вірогідності, а також повноти й інформативного потенціалу ЕД. 3) Принцип багатофакторності: дослідження складного комплексу як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів, що впливали на особливості створення, побутування та фондування ЕД.

Міждисциплінарні підходи аналізу, вироблені в історичному джерелознавстві, спеціальних історичних науках, соціології, текстології й інших галузях гуманітарного знання.

Критичні методи структурного аналізу ЕД.

I. Граматично-дипломатичний метод аналізу тексту ЕД. Може бути використаний для таких видів ЕД, як: 1) нарративи-описи (оповіді); 2) мемуари; 3) приватні епістолярії. Членування тексту. Основна частина тексту (*narratio*) – сукупність «статей», закінчених за думкою виразів, оформлених

граматично самостійними простими або складними реченнями. Одиниці більш нижчого ієрархічного порядку – «звороти», які складають «статтю». Базова, неподільна частка дипломатичного розчленовування тексту – «елементи». Три підгрупи елементів: «реалії», «формули» та «описи». Реалії – антропоніми та топоніми. Формули – стійкі вирази, звороти мови, що часто дублюються в текстах конкретного різновиду джерел. Описи – оригінальні авторські вирази, що характеризують особливі обставини або умови, про які йдеться в оповіді, а тому й відрізняються від звичайних штампів (формул).

II. Формулярно-клаузульний метод аналізу текстів ЕД. Епістолярії приватні. Понятійний апарат: формуляр, протокол, клаузули.

Початковий протокол: 1) *Salutatio*, 2) *Inscriptio*.

Основна частина: 1) *Narratio*, 2) *Dispositio*.

Кінцевий протокол: 1) *Apprecatio*, 2) *Subscriptio*, 3) *Datum*, 4) *Signatura*.

III. Методи спеціальних історичних дисциплін. Просопографія та біографістика. Папірологія. Сфрагістика. Палеографія та неографія.

IV. Методи природничих дисциплін.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 4.

Службова, засвідчувальна та соціальна функції его-джерел

Тема 10. Его-джерела в складі комплексів судово-слідчої та обліково-кадрової документації (XVIII-XX ст.)

Поширення карного законодавства на українських землях в складі Литовського князівства, Речі Посполитої та Російської держави в XVI-XVIII ст. (Литовський статут та «Права по яких судиться...»; «Соборное Уложение»). Протоколи допитів, як різновид інтерв'ю – тексту, створеного в процесі письмової фіксації вербальної інформації. Різновиди допитів: «допрос», «сказка», «*interrogatoria*». Інформативний потенціал допитів як різновиду ЕД: біографічні відомості + психологічний портрет осіб, яких допитували. (ЦДІАУК. Ф. 229. Оп. 1. Спр. 51. «Протоколи допитів злочинців і гайдамаків у пушкарні. 1758 – 1769 pp.»).

Судово-слідча документація радянської доби. Система політичної юстиції. Специфіка ведення спеціального діловодства органами ВЧК-ОДПУ-НКВС-МДБ у 1920 – 1980-х роках. Видовий склад слідчої документації НКВС. Елементи інтерв'ю в протоколах допитів. Автобіографії. Речові докази, вилучені під час обшуків: щоденники, мемуари, листи. (ДАЗО. Ф-П. 5747. Оп. 3. Спр. 99, 101-102 «Справа Кіранова В.М.». 1937 р.; ГДАСБУ в Запорізькій області. Спр. 19886-П. «Справа по звинуваченню Мільчевського І.Г., Мільчева П.Д. й ін.». 1945 – 1946 pp.).

Документаційне забезпечення управління діяльності установ, підприємств, організацій в СРСР. Документація щодо особового складу: формалізація відносин міжуправлінськими структурами та громадянами. Персональний облік працівників.

Типовий перелік документів особової справи працівника.

Автобіографії. (РВЗВІУАД. Ф. 1378. Оп. 1-А. Спр. 3, 7. 1945, 1951 рр.).
Додатки до особових справ: приватне листування. (РВЗВІУАД. Ф. 1378. Оп. 1-Б. Спр.15, 16, 31, 39, 47. 1952 – 1954 рр.).

Тема 11. Лінгвістичні методи аналізу его-джерел

Мова – явище суспільно-історичне. Лінгвістика в колі наук про людське суспільство (історія, етнографія, археологія). Дисципліни та розділи зовнішньої лінгвістики, присвячені різним аспектам взаємозв'язку мови та людини, в їх історичному розвитку: етнолінгвістика, соціолінгвістика, психолінгвістика, лінгвосеміотика та ін.

Проблема застосування вузько спеціальних текстологічних методів в площині історичного джерелознавства. Встановлення достовірності окремих джерел, часу й місця їх створення, авторства за допомогою здобутків лінгвістичних методів. Реконструкція первинного тексту джерела, спотвореного дублюванням і переробками, а також такого, що дійшов до нас у вигляді розрізнених і неповних фрагментів.

I. Герменевтика та семіотика як окремі галузі знання та науковий метод роботи з текстом джерел. Вживання у джерелах специфічної лексики – простомовних слів, фразеологізмів, запозичень різномовного походження, які вже давно опинилися в архаїчних шарах сучасної мови, або ж втратили свій первинний сенс (приклади). Проблема інтерпретації. Семіотичний аналіз лексем як метод тлумачення змісту текстів наративів та виявлення прихованої в них інформації. («Записка в пам'ять потомну». 1734 р.).

II. Лінгвістична географія та діалектологія. Проблема встановлення авторства, часу та місця створення тексту его-джерела. Діалектні атласи. Ізоглоси. («Слово про полк Ігорів»).

III. Аналіз композиційно-змістової структури наративного тексту.

Мовленеве наповнення текстів. Обставини продукування, сфера та рівень функціонування текстів ЕД. Стилістичні особливості. Аналіз лексичних одиниць на предмет приналежності до певних мовних субкультур. ([Анонім]. «Фізичний та філософічний опис, від Петербурга до Тули, а від Тули до морів Азовського та Чорного, місць і колишніх степів запорозьких козаків»).

Тема 12. Меморати й мемуари українців – учасників та очевидців воєнних конфліктів 1914-1921, 1939-1945, 2014-2022 рр., як джерело історичних досліджень

Усні оповідання (історії) людей про особисту долю та події, очевидцем яких вони були (меморати). Типологічні подібності й відмінності і меморатів і мемуарів. Інтерв'ю, як основний метод створення меморату; проблема подвійного авторства.

Воєнні конфлікти та супутні їм стреси та переживання, як каталізатор продукування меморатів і мемуарів.

Психологічні аспекти створення зразків усних та писемних наративів про війну.

Типові тематичні сюжети оповідей.

Просопографічний портрет оповідачів/авторів.

Приклади й характеристика найбільш показових текстів:

I. Перша світова війна та Українська революція: військовослужбовці і воюючих армій (Іван Ярошенко, Іван Марусенко, Михайло Алексєєв, Олександр Замрія, Олександр Вишнівський); учасники повстанського руху (Нестор Махно, Галина Кузьменко, Макар Кривцун й ін.).

II. Друга світова війна: воєнні (Микола Шматов); евакуйовані([...]. Смолянінов); оstarбайтери (Аза Семеренко).

III. Російсько-українська війна 2014 – 2022 рр.: військовослужбовці; поліцейські; волонтери([...]).

4. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви тематичних розділів і тем	Кількість годин			
	у сього	у тому числі		
		.	п ракт.	с ам. роб.
1	2		4	5
Змістовий модуль 1.				
Его-джерела в колі первинних джерел: генеза, еволюція, склад				
Тема 1. Его-джерела (джерела особового походження): визначення та класифікація	7		-	5
Тема 2. Мемуари: класифікація за жанрами, походженням авторів, тематикою та періодами створення	7		2	5
Тема 3. Еволюціонування его-джерел як вияв загального процесу емансипації особистості (XV – XX ст.)	8		-	6
Разом за змістовим модулем 1	22		2	16
Змістовий модуль 2.				
Комунікативні функції та наукове вивчення інформ. природи его-джерел				
Тема 4. Щоденники, як історичне джерело	8		2	6
Тема 5. Історіографічне засвоєння проблеми вивчення его-джерел вітчизняними та зарубіжними науковцями	8		-	6

Тема 6. Епістолярії: інформаційний потенціал приватного та службового листування	8	2	6
Разом за змістовим модулем 2	4	4	8
Змістовий модуль 3.			
Опис корпусу та методика роботи із нарративними джерелами			
Тема 7. Основні комплекси джерел особового походження (огляд установ зберігання та опублікованих масивів)	7	-	5
Тема 8. Подорожні записки (травелоги) як історичне джерело	7	2	5
Тема 9. Історико-джерелознавчі методи аналізу его-джерел	8	-	6
Разом за змістовим модулем 3	2	2	6
Змістовий модуль 4.			
Службова, засвідчувальна та соціальна функції его-джерел			
Тема 10. Его-джерела в складі комплексів судово-слідчої та обліково-кадрової документації (XVIII-XX ст.)	7	2	5
Тема 11. Лінгвістичні методи аналізу его-джерел	7	-	5
Тема 12. Меморати й мемуари українців – учасників та очевидців воєнних конфліктів 1914-1921, 1939-1945, 2014-2022 рр., як джерело історичних досліджень	8	2	6
Разом за змістовим модулем 4	2	4	6
Усього годин	90	12	66

5. ТЕМИ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

№ теми	Назва теми	Кіл-ть годин
Змістовий модуль 1.		
Его-джерела в колі первинних джерел: генеза, еволюція, склад		
1	Его-джерела (джерела особового походження): визначення та класифікація	2
2	Еволюціонування его-джерел як вияв загального процесу емансипації особистості (XV – XX ст.)	2
	Разом за змістовим модулем 1	4

Змістовий модуль 2.		
Комунікативні функції та наукове вивчення інформ. природи его-джерел		
3	Історіографічне засвоєння проблеми вивчення его-джерел вітчизняними та зарубіжними науковцями	2
	Разом за змістовим модулем 2	2
Змістовий модуль 3.		
Опис корпусу та методика роботи із наративними джерелами		
4	Основні комплекси джерел особового походження (огляд установ зберігання та опублікованих масивів)	2
5	Історико-джерелознавчі методи аналізу его-джерел	2
	Разом за змістовим модулем 3	4
Змістовий модуль 4.		
Службова, засвідчувальна та соціальна функції его-джерел		
6	Лінгвістичні методи аналізу его-джерел	2
	Разом за змістовим модулем 4	2
Усього годин		1 2

6. ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

№ теми	Назва теми	Кіл-ть годин
Змістовий модуль 1.		
Его-джерела в колі первинних джерел: генеза, еволюція, склад		
1	Мемуари: класифікація за жанрами, походженням авторів, тематикою та періодами створення	2
	Разом за змістовим модулем 1	2
Змістовий модуль 2.		
Комунікативні функції та наукове вивчення інформ. природи его-джерел		
2	Щоденники, як історичне джерело	2
3	Епістолярії: інформаційний потенціал приватного та службового листування	2
	Разом за змістовим модулем 2	4
Змістовий модуль 3.		
Опис корпусу та методика роботи із наративними джерелами		
4	Подорожні записки (травелоги) як історичне джерело	2
	Разом за змістовим модулем 3	2
Змістовий модуль 4.		
Службова, засвідчувальна та соціальна функції его-джерел		
5	Его-джерела в складі комплексів судово-слідчої та обліково-кадрової документації (XVIII-XX ст.)	2
6	Меморати й мемуари українців – учасників та	2

	очевидців воєнних конфліктів 1914-1921, 1939-1945, 2014-2022 рр., як джерело історичних досліджень	
	Разом за змістовим модулем 4	4
Усього годин		1 2

7. САМОСТІЙНА РОБОТА

№ теми	Назва теми	Кіл-ть годин
Змістовий модуль 1.		
Его-джерела в колі первинних джерел: генеза, еволюція, склад		
1	<i>Доповідь № 1:</i> розкриття змісту поняття «его-джерело» принагідно до досліджуваної наукової проблематики	5
2	<i>Самостійна робота № 1:</i> написання плану-проспекту тексту аналізу мемуарів, використаних у дисертації	5
3	<i>Доповідь № 2:</i> розкриття, на конкретному прикладі, спонукальних мотивів творення тексту его-джерела його автором	6
	Разом за змістовим модулем 1	1 6
Змістовий модуль 2.		
Комунікативні функції та наукове вивчення інформ. природи его-джерел		
4	<i>Дискусія № 1:</i> обговорення співвідношення суб'єктивного та об'єктивного в даному виді его-джерел	6
5	<i>Доповідь № 3:</i> представлення експрес-нарису наукового вивчення вченими-попередниками его-джерел за темою дисертації	6
6	<i>Есе № 1:</i> написання тексту про вплив освітнього рівня та психологічних рис авторів епістолярій на їх інформативний потенціал	6
	Разом за змістовим модулем 2	1 8
Змістовий модуль 3.		
Опис корпусу та методика роботи із наративними джерелами		
7	<i>Доповідь № 4:</i> представлення огляду его-джерел за темою дисертаційного дослідження, виявлених у музейних, архівних та бібліотечних зібраннях	5
8	<i>Дискусія № 2:</i> співвідношення белетристики та фактографії в текстах даного виду его-джерел	5
	<i>Доповідь № 5:</i> аналіз конкретного его-джерела за темою дисертації	6
	Разом за змістовим модулем 3	1

		6
Змістовий модуль 4.		
Службова, засвідчувальна та соціальна функції еґо-джерел		
9	<i>Есе № 2:</i> написання тексту про міру авторського й канцелярського в текстах протоколів допитів, автобіографіях й інших подібних різновидах еґо-джерел	5
10	<i>Доповідь № 6:</i> аналіз конкретного еґо-джерела за темою дисертації	5
11	<i>Самостійна робота № 2:</i> представлення аналітичної записки щодо специфічних рис даного різновиду еґо-джерел, із розкриттям інформаційного потенціалу для історичних реконструкцій	6
	Разом за змістовим модулем 4	16
	Усього годин	66

8. ВИДИ КОНТРОЛЮ І СИСТЕМА НАКОПИЧЕННЯ БАЛІВ

№ змістового модуля	Вид контролю	Кіл-ть балів
ПОТОЧНИЙ		
1	<i>Доповідь № 1</i>	5
	<i>Самостійна робота № 1</i>	5
	<i>Доповідь № 2</i>	5
2	<i>Дискусія № 1</i>	5
	<i>Доповідь № 3</i>	5
	<i>Есе № 1</i>	5
3	<i>Доповідь № 4</i>	5
	<i>Дискусія № 2</i>	5
	<i>Доповідь № 5</i>	5
4	<i>Есе № 2</i>	5
	<i>Доповідь № 6</i>	5
	<i>Самостійна робота № 2</i>	5
	Разом:	60
ПІДСУМКОВИЙ		
	<i>Залік (тестування у системі Moodle)</i>	10
	<i>Підготовка тексту доповіді на наукову конференцію</i>	30

	Разом:	40
	Усього	100

Шкала оцінювання: національна та ECTS

<i>За шкалою ECTS</i>	<i>За шкалою університету</i>	<i>а національною шкалою</i>
A	90 – 100 (відмінно)	5 (відмінно)
B	85 – 89 (дуже добре)	4 (добре)
C	75 – 84 (добре)	
D	70 – 74 (задовільно)	3 (задовільно)
E	60 – 69 (достатньо)	
FX	35 – 59 (незадовільно – з можливістю повторного складання)	2 (незадовільно)
F	1 – 34 (незадовільно – з обов’язковим повторним курсом)	

9. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ТА ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

БАЗОВИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК:

1. Історичне джерелознавство : підручник / Я. С. Калакура та ін. К. : Либідь, 2002. 488 с. (<http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-171.html>).
2. Казьмірчук М. Г. Джерела особового походження. К. : Логос, 2010. 242 с.
3. Макарчук С. Писемні джерела з історії України. Львів, 1999. (https://chtyvo.org.ua/authors/Makarchuk_Stepan/Pysemni_dzherela_z_istorii_Ukrainy/).
4. Marius, Richard; Page, Melvin Eugene. A short guide to writing about history. New York: Pearson Longman, 2005. (<https://archive.org/details/shortguidetowrit00mari/mode/2up>).

ОСНОВНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

5. «Бердянський літописець» Василь Крижанівський / упоряд.: І. І. Лиман, В. М. Константинова. Бердянськ–Київ–Едмонтон :Тандем-У, 2007. 300 с. (Бібліотека ІФ ЗНУ).
6. «У вирі вселенських потрясінь»: мемуарна спадщина мешканців Степової України першої третини ХХ ст. / Упоряд. Мільчев В.І., Молдавська Т.І., Молдавський Р.Л. (Серія «Джерела з історії соціальних рухів на Півдні України». Випуск 3) Київ, 2014. 230 с. https://chtyvo.org.ua/authors/MoldavskiyiRoman/U_vyri_vselenskykh_potriasin_m_emuarna_spadschyna_meshkantsiv_Stepovoi_Ukrainy_pershoi_tretyny_XX_st/
7. Волониць В. С., Гедьо А. В. Делієва Олександра Агафонівна і її мемуари «1848–1998 р. 150 років з життя родини Делієвих» // Джерела з історії Південної України. Запоріжжя : Тандем-У, 2006. Т. 9. Ч. 2. С. 18-22. (Бібліотека ІФ ЗНУ).
8. Джерелознавство і археографія історії України: Матеріали до бібліографії / Укладач М. Ковальський. Інститут української археографії АН України. К., 1993. 104 с. (http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=elib_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=ID=&S21COLORTERMS=0&S21STR=0015238).
9. Дорошенко Д. Мої спомини про давнє минуле (1901–1914 роки) :науково-популярне видання. К. :Темпора, 2007. 272 с. (<https://elib.nlu.org.ua/object.html?id=10531>).
10. Записки гуляйпільського анархіста Вольдемара Антоні // Упорядник В. Чоп / Старожитності Південної України. Випуск 15. Запоріжжя: РА «Тандем У», 2006. 120 с. (Бібліотека ІФ ЗНУ).
11. Листи Зенона Кузелі до Михайла Грушевського / Упорядники В. Наулко, В. Старков // Старожитності Південної України. Випуск 11. Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2005. 84 с. (Бібліотека ІФ ЗНУ).
12. Листи Мирона Кордуби до Михайла Грушевського і Федора Вовка / Упорядники В. Наулко, В. Старков // Старожитності Південної України. Випуск 14. Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2005. 100 с. (Бібліотека ІФ ЗНУ).
13. Листування Б. Грінченко – Ф. Вовк / вступ та коментарі В. Наулка, Н. Карповець та Н. Зіневич // Старожитності Південної України. Випуск 7. Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2001. 52 с. (Бібліотека ІФ ЗНУ).
14. Листування М.Ф. Біляшівський – Ф.К. Вовк / вступ та коментарі В. Наулка // Старожитності Південної України. Випуск 8. Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2002. 76 с. (Бібліотека ІФ ЗНУ).
15. Лях Д. З. Спогади про життя моє // Джерела з історії Південної України. Запоріжжя :Тандем-У, 2006. Т. 9. Ч. 2. С. 103–159.(Бібліотека ІФ ЗНУ).

16. Мемуари Михайла Алексеєва // Джерела з історії Південної України. Запоріжжя :Тандем–У, 2005. Т. 5. Кн. 2. С. 489–770.(Бібліотека ІФ ЗНУ).
17. Мільчев В.І., Кременчуцький І.Ю. Епістолярії мешканців південно-східних областей України: об'єкт дослідження та джерело інформації (1940-і – поч. 1990-х рр.) // Історія Степової України: стратегії дослідження та репрезентації. Збірник матеріалів наукової конференції. – Запоріжжя: АА Тандем, 2021. – С. 215-235. (Бібліотека ІФ ЗНУ).
18. Milchev V., Filas V. Ivan Shterev's memoirs as a source for studying the self-identification of the population living north of the Azov Sea in the 1920s–1930s under conditions of multiculturalism // *RevistadeEtnologie șiCulturologie*. Chișinău, 2022.Vol. XXXI.C. 75-83. (<https://ethnology.ich.md/arhive/1203>).
19. Молодик М. В. Спомини // Джерела з історіїПівденноїУкраїни. Запоріжжя : Тандем–У, 2005. Т. 5. Кн. 1. С. 321–376.(Бібліотека ІФ ЗНУ).
20. Пархоменко В. Національно-визвольна боротьба та революційні події 1914–1921 рр. в українській мемуаристиці / Наук. ред. О. П. Реєнт. Міністерство освіти і науки України; Миколаївський національний університет ім. В. О. Сухомлинського. Миколаїв: Іліон, 2014. 480 с. (<http://resource.history.org.ua/item/0009710>).
21. Рубель В. Історія... // Джерела з історії Південної України. Запоріжжя : Тандем–У, 2005. Т. 5. Кн. 1. С. 101–182. (Бібліотека ІФ ЗНУ).
22. Спогади В. А. Луцинського про маєток Попових (м. Василівка) та м. Олександрівськ // Спогади Луцинських :дворянська родина на зламі епох / упор. : А. Г. Олененко, В. М. Стойчев, В. М. Філас, Г. І. Шаповалов. Василівка ;Запоріжжя, 2013. С. 12–168.(Бібліотека ІФ ЗНУ).
23. Старовойтенко І. Листи Євгена Чикаленка як джерело просопографічної інформації про автора / Старовойтенко Інна // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. 2005. №12. С. 232. (http://resource.history.org.ua/publ/sid_2005_12_2_232). (Бібліотека ІФ ЗНУ).
24. Старовойтенко Ірина. Мемуари Є.Чикаленка та С.Ерастова як джерело історико-географічної інформації про Херсонщину та Кубань кін. ХІХ - поч. ХХ ст. // Історико-географічні дослідження в Україні. 2006. № 9. С. 452-465. (http://resource.history.org.ua/publ/geo_2006_9_452).
25. Усна історія російсько-української війни (2014 – 2019 роки). Випуск 1-5. К.: К.І.С., 2015-2019. (Бібліотека ІФ ЗНУ).
26. Чабан М. У старому Катеринославі (1905–1920 рр.): хрестоматія : місто на Дніпрі очима українських письменників, публіцистів і громадських діячів. Дніпропетровськ : ІМА-прес, 2001. 360 с. (Бібліотека ІФ ЗНУ).
27. Чоп В. Селянські рукописи Південної України як історичне джерело // Джерела з історії Південної України. Запоріжжя :Тандем–У, 2005. Т. 5. Кн. 1. С. 47–73. (Бібліотека ІФ ЗНУ).
28. Щоденник Івана Ярошенка // Джерела з історії Південної України. Запоріжжя : Тандем-У, 2005. Т. 5. Кн. 1. С. 261–320.(Бібліотека ІФ ЗНУ).

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

29. Електронна бібліотека Інституту історії України НАН України ([http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=S&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21FMT=brief_elib&S21ALL=\(%3C.%3EIHU%3D!%3C.%3E\)&S21SRW=dp&S21SRD=DOWN&S21STN=1&S21REF=15&S21CNR=10](http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=S&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21FMT=brief_elib&S21ALL=(%3C.%3EIHU%3D!%3C.%3E)&S21SRW=dp&S21SRD=DOWN&S21STN=1&S21REF=15&S21CNR=10)).

30. Електронна бібліотека Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України (http://archeos.org.ua/?page_id=16539).

31. «ПРОЖИТО»: власні історії в електронному корпусі щоденників (<https://prozhito.org/>).

32. ЧТИВО: Електронна бібліотека (<https://chtyvo.org.ua/genre/istorychna/books/>).

33. Preservation, storage and accessibility for archives of the pre-industrial rural society of the Ukrainian Steppe (EAP164). British Library (<https://eap.bl.uk/project/EAP164>).

34. Library Research: Primary and Secondary Sources. Bowling Green State University, Ohio (<https://libguides.bgsu.edu/c.php?g=227153&p=1505675>).

35. Repositories of Primary sources by University of Idaho (<http://www.uiweb.uidaho.edu/special-collections/other.html>).

36. Research Using Primary Sources. University of Maryland (<https://lib.guides.umd.edu/c.php?g=466216&p=3189977>).